'अन्नं पञ्चगुणे साध्यं विलेपी च चतुर्गुणे।
मण्डश्चतुर्द्दशगुणे यवागूः षड्गुणेऽम्भसि॥'
इति वैद्यकोक्तो भेद इह नादृतः॥" इति तट्टीकायां भरतः॥ अस्या गुणाः।
"यवागूर्ज्वरतृष्णाघ्नी लघ्वी वस्तिविशोधनी।
अतीसारे ज्वरे दाहे हिता वह्निप्रदीपनी॥"
इति राजवल्लभः॥
(अथास्या गुणा लक्षणञ्च।
"सन्दीपनी स्वेदकरी यवागूः
सम्पाचनी दोषमलामयानाम्।
सन्तर्पणी धातु बलेन्द्रियाणां
शस्ता भवेत् सा ज्वररोगिणाञ्च॥
भागैकञ्च भवेत्तत्र द्विभागेन जलं क्षिपेत्।
चित्रकं पिप्पलीमूलं पिप्पलीचव्यनागरम्॥
धान्यकस्य समांशानि पिष्ट्वा श्वेतांश्च तण्डुलान्।
संशुद्धा शिथिला किञ्चित् सा यवागूर्निगद्यते॥
यवागूमुपभुञ्जानो जनो नारुचिमाचरेत्।
शाकमाषफलैर्युक्ता यवागूः स्याच्च दुर्ज्जरा॥"
इति हारीते प्रथमस्थाने १२ अध्याये॥
"यावागूः षड्गुणजले सिद्धा स्यात् कृशरा घना।
यवागूर्ग्राहिणी बल्या तर्पणी वातनाशिनी॥"
इति मध्यखण्डे द्वितीयेऽध्याये शार्ङ्गधरेणोक्तम्॥)

यवाग्रजः, पुं, (यवाग्रात् जायते इति। जन्+डः।) यवक्षारः। इत्यमरः। २। ९। १०८॥ (यथा, भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे प्रथमे भागे।
"पाक्यः क्षारो यवक्षारो यावशूको यवाग्रजः॥")
यवानी। इति राजनिर्घण्टः॥

यवानः, त्रि, (यवेन वेगेन अनिति जीवतीति। अन्+अच्।) वेगी। इति मेदिनी। ने, १११॥

यवानिका, } स्त्री, (दुष्टो यवः। "यवाद्दोषे।"
यावानी, } ४।१।४९। इत्यस्य वर्त्तिकोक्त्या ङीष् आनुगागमश्च। पक्षे स्वार्थे कन्।) ओषधिभेदः। योयानि इति भाषा। तत्पर्य्यायः। दीप्यकः २ दीप्यः ३ यवसाह्वः ४ यवाग्रजः ५ दीपनी ६ उग्रगन्धा ७ वातारिः ८ भूकदम्बकः ९ यवजः १० दीपनीयः ११ शूलहन्त्री १२ यवानिका १३ उग्रा १४ तीव्रगन्धा १५। अस्या गुणाः। कटुत्वम्। तिक्तत्वम्। उष्णत्वम्। वातार्शःश्लेष्मशूलाध्मानकृमिच्छर्द्दिनाशित्वम्। दीपनत्वञ्च। इति राजनिर्घण्टः॥ अपि च। अथ यवान्या नामगुणाः।
"यवानिकोग्रगन्धा च ब्रह्मदर्भाजमोदिका।
सवोक्ता दीप्यका दीप्या तथा स्याद्यवसाह्वया॥
यवानी पाचनी रुच्या तीक्ष्णोष्णा कटुका लघुः।
दीपनी च तथा तिक्ता पित्तला शुक्रशूलहृत्।
वातश्लेष्मोदरानाहगुल्मप्लीहकृमिप्रणुत्॥
अथ अजमोदाया नामानि गुणाश्च।
अजमोदा खराश्वा च मायूरी दीप्यकस्तथा।
तथा ब्रह्मकुशा प्रोक्ता कारवी लोचमस्तका॥
अजमोदा कटुस्तीक्ष्णा दीपनी कफवातनुत्।
उष्णा विदाहिनी हृद्या वृष्या बलकरी लघुः॥
नेत्रामयकृमिच्छर्द्दिहिक्कावस्तिरुजो हरेत्॥
अथ खुरासानीयवानीनामगुणाः।
पारसीकयवानी तु यवानीसदृशी गुणैः।
विशेषात् पाचनी रुच्या ग्राहिणी मादिनी गुरुः॥"
इति भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे प्रथमे भागे॥

यवापत्यं, क्ली, (यवस्यापत्यम्। तज्जातत्वात्तथात्वम्।) यवक्षारः। इति राजनिर्घण्टः॥

यवाम्लजं, क्ली, (यवाम्लाभ्यां जायते इति। जन्+डः।) सौवीरम्। इति राजनिर्घण्टः॥

यवासः, पुं, (यौतीति। यु+"ऋतन्यञ्जीति।" उणा० ४।२। इत्यादिना आसः।) दुरालभा। यथा,—
"यासो यवासो दुष्पर्शो धनुर्यासो दुरालभा॥"
इति रत्नमाला॥
खदिरभेदः। यथा,—
"कण्टकी वासपत्रश्च यवासः खदिरस्तथा॥"
इति शब्दमाला॥
यवासा इति ख्याता कण्टकीक्षुपविशेषः। तत्पर्य्यायः। यासः २ बहुकण्टकः ३ अल्पकः ४ क्षुद्रेङ्गुदी ५ रोदनिका ६ कच्छुरा ७ बालपत्रः ८ विषघ्नः ९ कण्टकालुकः १० त्रिकर्णिका ११ गान्धारी १२ अनन्ता १३। अस्य गुणाः। मधुरतिक्तत्वम्। शीतत्वम्। पित्तार्त्तिदाहनाशित्वम्। बलदीपनकारित्वम्। तृष्णाकफच्छर्द्दिविसर्पजित्त्वञ्च। इति राजनिर्घण्टः॥

यवासकः, पुं, (यवास+स्वार्थे कन्।) दुरालभा। इति शब्दरत्नावली॥ (यथा, सुश्रुते उत्तरतन्त्रे ३९ अध्याये।
"क्षयकासं ससन्तापं पार्श्वशूलानपास्यति।
गुडूचीत्रिफलावासात्रायमाणायवासकैः॥")

यवासशर्करा, स्त्री, (यवासेन तद्रसेन कृता शर्करा। शाकपार्थिववत् समासः।) यवासरसघटितशर्करा। तत्पर्य्यायः। सुधामोदकः २ मोदकः ३ तवराजः ४ खण्डसरः ५ खण्डजः ६ खण्डमोदकः ७। अस्या गुणाः। अतिमधुरत्वम्। पित्तश्रमतृषापहत्वम्। वृष्यत्वम्। विदाहमूर्च्छार्त्तिभ्रान्तिशान्तिकरत्वम्। सरत्वञ्च। इति राजनिर्घण्टः॥ (यथा, सुश्रुते सूत्रस्थाने ४६ अध्याये।
"यवासशर्करा मधुरकषाया तिक्तानुरसा श्लेष्महरी सरा चेति॥")

यवासा, स्त्री, (यवास+टाप्।) गुण्डासिनीतृणम्। इति राजनिर्घण्टः॥

यवाह्वः, पुं, (यवमाह्वयति स्वकारणत्वादिति। आ+ह्वे+कः।) यवक्षारः। इति राजनिर्घण्टः॥ (यथा, सुश्रुते चिकित्सितस्थाने २० अध्याये।
"यवाह्वगौरिकोन्मिश्रैः पादलेपः प्रशस्यते॥"
गुणादिविशेषोऽस्य यवक्षारशब्दे विज्ञेयः॥)

यविष्ठः, त्रि, (अयमेषामतिशयेन युवा इति। युवन्+इष्ठन्। "स्थूलदूरेति।" यणादिलोपगुणौ।) अतिशययुवा। (यथा, ऋग्वेदे। १।१४७।२।
"बोधा मे अस्य वचसो यविष्ठ।")
कनिष्ठभ्रातरि, पुं। इति हेमचन्द्रः। ३।११६॥ (त्रिष्वपि। यथा, भागवते। ३।१।५।
"भ्रातुर्य्यविष्ठस्य सुतान् विबन्धून्
प्रवेश्य लाक्षाभवने ददाह॥")

यवीयान्, [स्] त्रि, (अयमनयोरतिशयेन युवा। युवन्+"द्विवचनविभज्योपपदे तरबीयसुनौ।" ५।३।५७। इति ईयसुन्।) कनिष्ठः। (यथा, मनौ। २।१२८।
"अवाच्यो दीक्षितो नाम्ना यवीयानपि यो भवेत्॥"
अतिशय युवा। इति मेदिनी। से, ६१॥

यवोत्थं, क्ली, (यवेभ्य उत्तिष्ठतीति। उद्+स्था कः।) सौवीरकम्। इति राजनिर्घण्टः॥

यव्यं, त्रि, (यवानां भवनं क्षेत्रम्। यव+"यवयवकषष्टिकाद् यत्।" ५।२।३। इति यत्।) यवादिभवनोचितक्षेत्रम्। तत्पर्य्यायः। यवक्यम् २ षष्टिक्यम् ३। इत्यमरः। २।९।७॥ यवोचितम् ४ यवकोचितम् ५। इति शब्दरत्नावली॥ (यवेभ्यो हितम्। यव+"खलयवमाषतिलवृषब्रह्मणश्च।" ५।१।७। इति यत्। यवहितः। इति व्याकरणम्॥)

यव्यः, पुं, (यवेभ्यो हितः। यव+यत्।) मासः। यथा,—
"यव्यद्वयं श्रावणादि सर्व्वा नद्यो रजस्वलाः।
तासु स्नानं न कुर्व्वीत वर्ज्जयित्वा समुद्रगाः॥"
इति प्रायश्चित्ततत्त्वे गङ्गामाहात्म्यम्॥
(स्त्री, नदीभेदः। यथा, ऋग्वेदे। ८।८७।८।
"वार्णत्वा यव्याभिर्व्वर्द्धन्ति शूरब्रह्माणि।"
"यव्याभिः नदीभिः। अवनयः यव्याः इति नदीनामसु पाठात्।" इति तद्भाष्ये सायणः॥)

यशः, [स्] क्ली, (अश्नुते व्याप्नोतीति। अश+"अशेर्देवने युट् च।" उणा० ४।१९०। इत्यसुन् युट् च।) सुख्यातिः। तत्पर्य्यायः। कीर्त्तिः २ समज्ञा ३। इत्यमरः।१।६।११॥ समाख्या ४ कीर्त्तना ५ अभिख्यानम् ६ आज्ञा ७ समज्या ८। इति शब्दरत्नावली॥
"दानादिप्रभवा कीर्त्तिः शौर्य्यादिप्रभवं यशः।
इति माधवी॥
अतएव यशःकीर्त्त्योर्भेदस्यापि दर्शनात् यशःकीर्त्तिपरिभ्रष्टो जीवन्नपि न जीवति। इति कस्यचित् प्रयोगः। जीवतः ख्यातिर्यशो मृतस्य ख्यातिः कीर्त्तिरिति केचित्। तन्न साधु कीर्त्तिस्ते नृप दूतिकेति प्रयोगदर्शनात्।" इत्यमरटीकायां भरतः॥ कीर्त्तिनाशे दोषो यथा,—
"हन्ति यः परकीर्त्तिञ्च स्वकीर्त्तिं मानवाधमः।
स कृतघ्न इति ख्यातस्तत्फलञ्च निशामय॥
अन्धकूपे वसेत् सोऽपि यावदिन्द्राश्चतुर्द्दश।
कीटैर्नकुलमानैश्च भक्षितः सततं नृप!॥
तप्तक्षारोदकं पापी नित्यं पिबति खादति।
ततः सर्पो जन्म सप्त काकः पञ्च ततः शुचिः॥"
इति ब्रह्मवैवर्त्ते प्रकृतिखण्डे ४९ अध्यायः॥